

INGLIZ TILIDA SO'ZLASHUV FRAZEOLOGIZMLARINING USLUBIY-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

G.I. Sadullayeva¹, T.Y. Mukaramxodjayeva²

¹SamDCHTI Ingliz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasini o'qituvchisi

²SamDCHTI Ingliz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasini o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6657759>

ARTICLE INFO

Received: 28th May 2022

Accepted: 02nd June 2022

Online: 05th June 2022

KEY WORDS

Frazeologik birlik, konotativ ma'no, denotative ma'no, uslubiy bo'yoq, component, ekspressiv.

ABSTRACT

Ushbu maqolada frazeologik birliklarning stilistik va semantik xususiyatlarini o'rganish muhimligiga e'tibor qaratiladi. Frazeologik birliklar tildagi muayyan ish-harakat, holat, belgini nomlabgina qolmay, balki unga baho berish, uning emotsional tomonlarini, kinoya, tantanavorlik, hazil, ishonmaslik, shubha kabi uslubiy nozikliklarni ko'rsatish qobiliyatiga ham ega.

Frazeologik birliklarning so'zlardan asosiy farqi ular ob'yektiv reallikni, ma'lum voqea hodisani nomlash uchun emas, balki unga nisbattan modal munosabatni ifodalash maqsadida yuzaga keladi. Tildagi frazeologik birliklarning asosiy qismi ma'no jihatdan insonga qaratilgan: ular kishining biror fizik, ruhiy, aqliy-intelektual xususiyatini, hatti harakatini baholaydi. Shu sababli frazeologik birliklarning ma'no tarkibida ko'pincha konnotativ element ishtirok etadi. Bu element FB ning denotative ma'nosiga emotsional-ekspressiv bo'yoqdorlik yuklaydi. Shu sababli FB larni tahlil qilganda ularning uslubiy tavsifi muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalambor, shuni alohida qayd etib o'tish lozimki frazeologik birliklarning uslubiy jihatdan farqlash deganda, quyidagi dolzarb masalalar nazarda tutiladi: uslubiy ma'no va uning komponentlari, frazeologik birliklarni uslubiy jihatdan farqlash mezonlari, ingliz frazeologik sistemasining

uslubiy qatlamlarini belgilash, ko'p ma'noli va sinonim frazeologik birliklar hamda ularning uslubiy xususiyatlari, antonim, omonim frazeologik birliklar va ularning o'ziga xosliklari kabi masalalar.

Ma'lumki, til elementlari konotativ ma'no bilan birga uslubiy bo'yoqdorlikka ham ega. Ular o'ziga xos „ekspressiv atmosfera“ bilan o'ralgan bo'ladi. Bu holat tilshunoslikda hozirga qadar turli xil nomlanib kelmoqda. Til elementlariga ironiya, tantanavorlik, hazil-mutoyiba, ishonmaslik, shubha kabi uslubiy nozikliklarni yuklovchi hodisani nomlaganda „uslubiy bo'yoq“, „uslubiy tonallik“, „konotatsiya“ kabi atamalardan foydalanmoqdalar. Birgina „konotatsiya“ atamasining o'zi ham tilshunoslikda har xil ta'riflanayotir. Masalan, Z.S Aznaurova konnotatsiyani ob'yektiv til hodisasi deb qarashni taklif etadi. Ammo ushbu uchta tushuncha „konotatsiya“, „uslubiy bo'yoq“, „uslubiy ma'no“ atamalari bir lingvistik

tushunchani anglatib, ularni sinonim atamalar sifatida ishlatish mumkin. Lekin ayrim uslubshunos olimlar bu atamalardagi farqlarni aniqlashga harakat qilmoqdalar.

FB larni tahlil qilganimizda ulani har qanday uslubda ham, qo'llashimizning guvohi bo'ldik. Lekin ma'lum bir uslubga xoslangan frazeologik birliklar ichida, bizning tadqiqot doiramizga kiruvchi so'zlashuv frazeologizmlari nisbattan keng tarqalgani va yuqori darajadagi bo'yoqdorligi bilan ajralib turadi.

Uslubiy ma'no inson ongining ekspresiv baholash faoliyati mahsuli bo'lib so'z va FB larning tushuncha ifodalash xususiyati bilan uzviy bog'liqdir.

1. FB larning uslubiy ma'nosi undagi ikki komponentdan iborat :

a) ekspresiv baho bo'yog'i- bu komponent frazeologik birliklarga baholash nozikliklarini yuklaydi;

b) funksional uslub bo'yog'i- frazeologik birliklarning u yoki bu funksional uslubga xoslanganini ko'rsatadi.

FB larni ekspresiv-baho bo'yog'i tarkibini baholash, emotsionallik va ekspresivlik tashkil etadi. Baholash deganda predmet yoki shaxsga nisbattan salbiy yoki ijobiy tavsif berish tushuniladi. Frazeologik birliklar ma'nosini talqin qilganda baholash xususiyati albatta ishtirok etadi. Agar frazeologik birliklarning semantik strukturasida baholash semasi bo'lsa, o'sha iboraning struktur -grammatik qurilishidan qat'iy nazar frazeologik birliklarga izoh sifat orqali beriladi yoki bu izoh tarkibida "nihoyatda", "juda" singari baho semasini ifodalovchi so'zlar qo'llaniladi.

Masalan: cut up nasty-juda achchiqlanmoq; get smb dander up-jahli chiqmoq kabi sinonim birliklarda ekspresivlik turli

darajada ifodalangan. Ya'ni har bir FB o'ziga xos ekspresiv baho bo'yog'iga ega bo'lib, birinchi iborada salbiylikni ifodalovchi sema nisbattan yorqinroq. Bu birliklarni jonli nutqda qo'llanilishi ham fikrimiz isboti bo'la oladi:

He appears to know just how long he can torment me before I get my dander up (Mark Twain, The Adventures of Tom Sawyer, ch, I. p.12)

Hang it! You cut up quite nasty....(W.Thackeray "Pendennis" ch.XII, p. 218)

FB larning emotsionalligi ularning turli xil his-tuyg'ulari, shaxs-predmetlarga nisbattan sub'yektiv munosabatlarini ifodalash bilan bog'liqdir. FB larning emotsionalligi bir vaqtning o'zida ikki ma'noning reallashuvi va obrazlilik natijasida yuzaga chiqadi. Darhaqiqat, FB lar qo'rquv, shodlik, azoblanish, hayrat, taajub kabi emotsional xususiyatlarni ifodalash imkoniyatiga ega.

Masalan, "miserable as bandicoot", "over a barrel", "like a bastard", "be for the high dive" kabi FB lar dardu alam, xafagarchilik emotsional bo'yog'iga ega bo'lsa, "have a ball", "full of beans", "a guy bird" FB lari quvonch, sevinch emotsional bo'yog'iga ega.

Ekspressiya nutqning ta'sirchanlik xususiyati bo'lib, FB larda bu xususiyat ekspresiv baho bo'yog'i ko'rinishiga ega. Ekspresiv baho bo'yog'ining, xilma xil turlari mavjud, ya'ni ayrim FB lar yuqori ko'tarinki bo'yoqqa ega bo'lsa boshqalari tushkun bo'yoq ifodalaydi. Ko'tarinki bo'yoqqa ega so'zlashuv frazeologizmlariga quyidagilar misol bo'la oladi: do the civil— iltifot ko'rsatmoq, good cheer- hazilkash; have a ball-xursandchilik qilmoq; full of beans-yuragida o'ti bor, jo'shqin inson; beat the band-haddan tashqari, o'ta; with a bang-juda omadli kabilar bo'lib bu misollar

badiiy talqini ham ko'tarinki emotsional bo'yoqqa ega ekanligini ko'rsatib beradi:

Masalan: Aboard ship the square –rigger sailor lived a sedate, virtuous life. But when he came to port –whew!–he let go with the bang. (W.Foster, "Paggers from a Worker's Life", ch I, p.311)

Aksincha tushkunlikni ifodalovchi frazemalar ham mavjud bo'lib, ular ham o'ziga xos ravishda ifodalanadi: fat chance-imkonsiz, qiyin ish; hard cheeseomadsizlik; get smth of one's heart- yuragini bo'shatmoq; be up in the air- qattiq g'azablanmoq; bad egg-iflos, past odam; give smb down the banks-qattiq tanbeh bermoq, ta'zirini bermoq kabilar. Bunday baho bo'yog'iga ega frazemalar ham badiiy talqinda o'z ahamiyatiga ega:

Masalan: Jimmy hung round the pub as miserable as bandicoot. (K.S.Prichard , "Potch and Colour", p. 215)

Shunday qilib, frazeologik birliklarning ekspressiv baho bo'yog'i uning uslubiy xoslanganligi bilan, har doim ham sabab-oqibat munosabatida bo'lavermaydi, lekin bu ham ma'lum darajada FB ning uslubiy

xoslanishiga xizmat qiladi. Frazzeologik birliklarning funksional –uslubiy tarmoqlanishini belgilashda yuqorida berilgan barcha mezonlar ob'yektiv ravishda hisobga olingandagina yaxshi natija beradi Ingliz tilida shunday frazeologik birliklar borki ularning qo'llanilishi hech qanday uslub doirasi bilan cheklanmagan. Masalan good nature (oq ko'ngil inson), once or twice (bir necha marotaba), make a noise (shovqin ko'tarmoq), get on smb's nerves (asabini buzmoq), look after, take care of (g'amxo'rlik qilmoq) singari frazeologik birliklar so'zlashuv nutqida ham, badiiy va publisistik asarlarda ham bimalol qo'llanilaveradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, frazeologik birliklar tilda ma'lum bir harakat, holat, belgini nafaqat nomlab keladi, balki uni baholash, undagi emotsional qirralarini, ironiya, tantanavorlik, hazil-mutoyiba, ishonmaslik, shubha kabi uslubiy nozikliklarni ko'rsatish xususiyatiga ham ega.

References:

1. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – Дубна: Феникс+, 2005.
2. Азнаурова Э.С. Очерки по стилистике слова. –Ташкент, 1978.– С.
3. Bushuy T.A. Phraseological Equivalentation as a Problem of Contrastive Lexicography // Contrastive Linguistics. – Sofia, 1996. – №1.-P. 30-35
4. Fedulenkova T. Communicational approach to stylistic differentiation of English idioms // Лингводидактика и филология: Материалы международной науч.-практ. конф. – Архангельск: Поморский гос. ун-т, 2000. – С. 84-85
5. Collins V.H. A Book of English Idioms. With Explanations. – London: Longman, 1998. – XI.- 258 p.